

ЗАРОБІТНА ПЛАТА В УКРАЇНІ

Анотація. Проаналізовано статистичні дані рівня заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні, визначено темпи зростання зарплати, порівняно погодинну заробітну плату в Україні з країнами Європи, визначено основні проблеми та запропоновано шляхи їх вирішення.

Аннотация. Проанализированы статистические данные уровня заработной платы и прожиточного минимума в Украине, определены темпы роста зарплаты, проведено сравнение почасовой заработной платы в Украине со странами Европы, определены основные проблемы и предложены пути их решения.

Annotation. The article discusses the statistical data of the level of wages and the subsistence level in Ukraine, determined the rate of wages growth, compared the hourly wage in Ukraine with that one in countries of Europe, identified the main problems and proposed the ways of their solution.

Ключові слова: заробітна плата, мінімальна заробітна плата, середня заробітна плата, прожитковий мінімум.

Доходи населення є ключовим чинником, що визначає рівень життя громадян, а також найважливішим індикатором економічного добробуту держави та соціальної ситуації в країні. Ця тема є актуальною, оскільки заробітна плата залишається головним, якщо не єдиним, джерелом грошових доходів для основної частини працюючого населення і покликана забезпечувати необхідний рівень відтворення робочої сили й ефективного функціонування виробництва обсягу життєвих благ в обмін на виконану працівником роботу.

Різні аспекти трудових відносин та організації заробітної плати досліджували вітчизняні вчені, серед яких: Акмасв А. І., Богиня Д. П., Бунтовська Л. Л., Василенко В. М., Гончаров В. М., Данюк В. М., Дмитренко Г. А., Долішній М. І., Заяць Т. А., Кліяненко Б. Т., Калина А. В., Карлін М. І., Колот А. М., Костишина Т. А., Куліков Г. Т., Лагутін В. Д., Лук'янченко Н. Д., Мамутов В. К., Новікова О. Ф., Павловська Н. О., Перерва П. Г., Петрова І. Л., Терехов В. І., Турецький О. А. та ін. Аналогічні проблеми вирішуються в державах СНД. Зокрема, цю проблему розглядали такі російські вчені, як: Абалкін Л. І., Волгін Н. А., Королівський К. Ю., Ракоті В. Д., Фільєв В. І., Яковлев Р. А. та ін. Серед вчених Заходу вагомий внесок у розробку проблем регулювання заробітної плати зробили Сей Ж. Б., А. Маршалл, Дж. М. Кейнс, П. Самуельсон, К. Макконнелл та ін.

Метою статті є оцінка стану заробітної плати в Україні, дослідження динаміки і темпів її зростання, порівняння зарплати в нашій державі (середньої та мінімальної) з країнами Європи, дослідження основних проблем, пов'язаних з нею, а також наведення шляхів їх вирішення.

Однією з найбільш гострих проблем є глибока диспропорція між вартістю життя і фактичною ціною праці. Наявність цієї проблеми зумовлена тим, що в Україні відбувається реформування системи оплати праці, яке не завершено й досі, а невирішеність цієї проблеми перешкоджає не лише встановленню чіткого взаємозв'язку між заробітною платою та продуктивністю праці, але й реформуванню систем соціального страхування, соціального захисту тощо [1, с. 8].

Ще однією проблемою забезпечення належного рівня оплати праці є інститут мінімальної заробітної плати, який не виконує покладеної на нього функції. Так, якщо на початку перехідного періоду законодавча захищеність мінімального розміру заробітної плати відіграла позитивну роль у проведенні політики регулювання доходів, зараз країна вже перебуває на тому етапі соціально-економічного розвитку, коли необхідно відтворювати ринковий принцип формування мінімальної заробітної плати. Мінімальна заробітна плата не виступає в ролі соціального стандарту оплати праці, а залишається технічним нормативом для розрахунку зарплати у бюджетній сфері відповідно до можливостей видаткової частини бюджету.

Наслідком такої політики стала ситуація, коли рівень заробітної плати в Україні нижчий, ніж у розвинутих країнах ЄС у 5,6 – 19,7 разів. А в розрізі мінімальної заробітної плати, згідно з даними Євростату та МВФ станом на липень 2011 року, у рейтингу європейських країн Україна посідає лише 25 місце з 29-ти, оскільки відношення річної української мінімальної заробітної плати становить 21,5 % до обсягу ВВП на душу населення. У країнах ЄС, зокрема, в Бельгії мінімальна зарплата становить \$2 064,2 (68,6 % до ВВП на душу населення), у Франції – \$1 951,9 (68,7 %), у Польщі – \$496,7 (31,5 %), у Латвії – \$403,2 (33,5 %). Така ситуація призвела до того, що, за даними статистики, кожний четвертий працюючий в Україні знаходиться за межею бідності [1, с. 8].

Динаміка вартості товарів, які наповнюють споживчий кошик громадян України, свідчить про постійну тенденцію до її зростання, особливо за останні роки. Часто змінюються (звичайно підвищуються) ціни на продовольчі та інші товари першої необхідності й послуги, а також тарифи. Перелік послуг, які ще недавно надавалися населенню безкоштовно або за символічну плату, скорочується, стають платними окремі види медичної допомоги та освіти, заняття в спортивних секціях, користування бібліотеками тощо. Асортимент товарів та послуг, які визначають величину прожиткового мінімуму, має стійку тенденцію до розширення. Люди прагнуть до активного відпочинку, придбання побутової техніки, автомобілів тощо. Недооцінка цих обставин веде до постійного відносного зубожіння наших громадян.

Слід порівняти розміри мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму (рис. 1) за офіційними даними

Держкомстату. Значення прожиткового мінімуму для 2013 наведено на основі пропозицій Кабміну до Проекту Держбюджету на 2013 рік, тому вони ще цілком можуть змінитися.

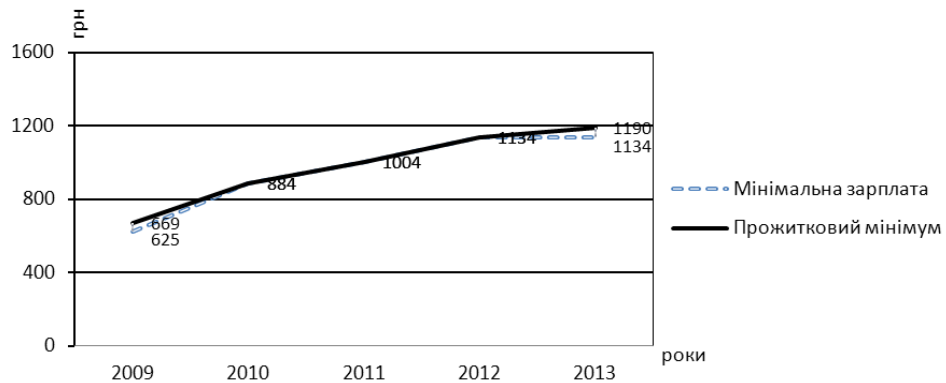

Рис. 1. Порівняння прожиткового мінімуму та мінімальної зарплати в Україні [2]

Отже, за своїм змістом мінімальна заробітна плата, яка сьогодні використовується для встановлення параметрів тарифної системи, є коштами, мінімально необхідними для підтримання життєвих функцій працівника (прожитковим мінімумом). А тарифна система має ґрунтуватися на вартості робочої сили, яка більш повно і об'єктивно відображає умови її відтворення. Така переорієнтація дозволить послідовно наблизитися до передових країн не тільки за рівнем цін, а й за рівнем купівельної спроможності заробітної плати.

За нинішніх умов орієнтація на прожитковий мінімум як практично на першооснову всієї системи оплати праці втрачає своє значення. Очевидно, що він став гальмом для встановлення обґрунтованого розміру заробітної плати в усіх сферах економіки України. Прожитковий мінімум у нинішньому його вигляді, який визначається за діючою методикою, ніколи не дозволить Україні наздогнати передові країни за рівнем заробітної плати, а отже, й рівнем життя громадян. Більше того, за Законом "Про прожитковий мінімум", склад споживчого кошика, тобто набору товарів і послуг, необхідних для задоволення першочергових потреб людини, повинен змінюватися не рідше, ніж раз на п'ять років. Однак переглядали споживчий кошик останній раз у 2000 році.

Крім того, у країнах Європейського Союзу справедливо вважається мінімальна зарплата, яка досягає 68 % від середньої. Слід порохувати, як співвідноситься мінімальна зарплата в Україні у 2012 році із середньою. З 1 січня до 31 березня 2012 року розмір місячної мінімальної зарплати становить 1 073 гривні. Середня зарплата українців у січні 2012 року склала 2 722 гривні. Співвідношення мінімальної зарплати і середньої в січні 2012 року склало 39,4 %, що на 28,6 % нижче від справедливої мінімальної плати, на думку Євросоюзу.

Упродовж останніх двох років рівень мінімальної зарплати в Україні зріс на третину. За показниками зростання Україна випереджає Польщу, Естонію, Францію, Румунію та Туреччину. Так, з початку 2010 до початку 2012 року розмір фактично виплачуваної мінімальної заробітної плати зріс на 35 %. Україна випередила за цим показником такі країни, як Польща, Естонія, Франція, Румунія, Туреччина. І це при тому, що деякі європейські країни взагалі заморозили мінімальну зарплату на рівні 2009 року. Так, за даними Євростату, в Болгарії мінімальна зарплата не змінювалася з 2009 до 2011 року, в Чехії заморожена на рівні 2007 року, у Литві і Хорватії – на рівні 2008 р. Водночас підвищення заробітної плати, хоча й досить суттєве, нижче за соціальні стандарти країн Євросоюзу, і необхідно досягти цього рівня шляхом розвитку економіки, відновлення повноцінної роботи виробництва [3, с. 16].

Розмір зарплати в Україні демонструє стійку тенденцію до зростання. Так, протягом останніх 10 років середня зарплата в країні зросла в 7 разів – з 376 грн у 2002 році до 2 633 грн у 2011 році (рис. 2). Зростання триває і нині. Згідно з останньою інформацією Держкомстату України, в січні 2012 року середня зарплата в країні склала вже 2 722 грн.

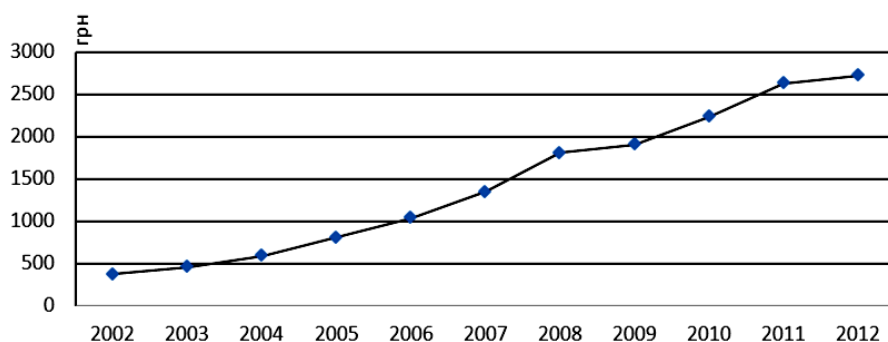

Рис. 2. Середня заробітна плата в Україні у 2002 – 2012 роках (на одного штатного працівника) [2]

Але, незважаючи на стабільне зростання, рівень заробітної плати в Україні продовжує залишатися значно нижчим, ніж у країнах Європейського Союзу. За даними Євростату, можна порівняти погодинну зарплату України з деякими країнами Європи (рис. 3). Наша країна є явним аутсайдером серед європейських і закавказьких держав СНД. Порівняно з усіма іншими сусідніми країнами в Україні зберігається найбільш низька оплата праці.

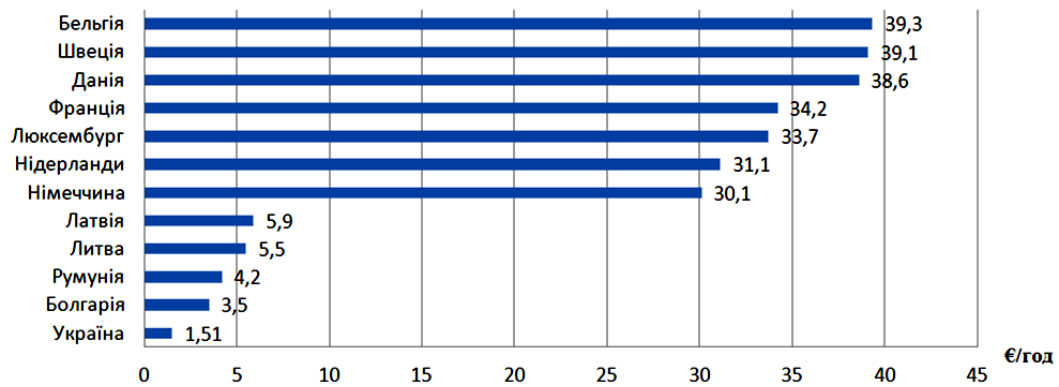

Рис. 3. Погодинна зарплата в Україні та країнах Європи

На жаль, останнім часом в Україні склалася така негативна практика, коли працівникам не виплачують їх зароблені гроші. І мова йде не просто про порушення КЗпП України або ЗУ "Про оплату праці", згідно з якими працівникові зобов'язані видавати зарплату двічі на місяць. Існують набатато більші порушення – невиплата зарплати протягом місяця, кварталу, року, а іноді й кількох років. Тому однією з найболючіших залишається проблема своєчасності виплати заробітної плати в Україні. Зокрема, з початком економічної кризи порушення права працівника на своєчасну виплату заробітної плати набуло системного характеру. У 2008 – 2010 роках загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати збільшилась більш, ніж удвічі – з 668,7 млн грн на початок 2008 року до 1 473,3 млн грн на початок 2010 року. Станом на початок 2012 року заборгованість із виплати заробітної плати, згідно з даними Державної служби статистики, становить 977,4 млн грн, що у 1,5 рази менше порівняно з розмірами заборгованості, накопиченої на початок 2011 року (рис. 4).

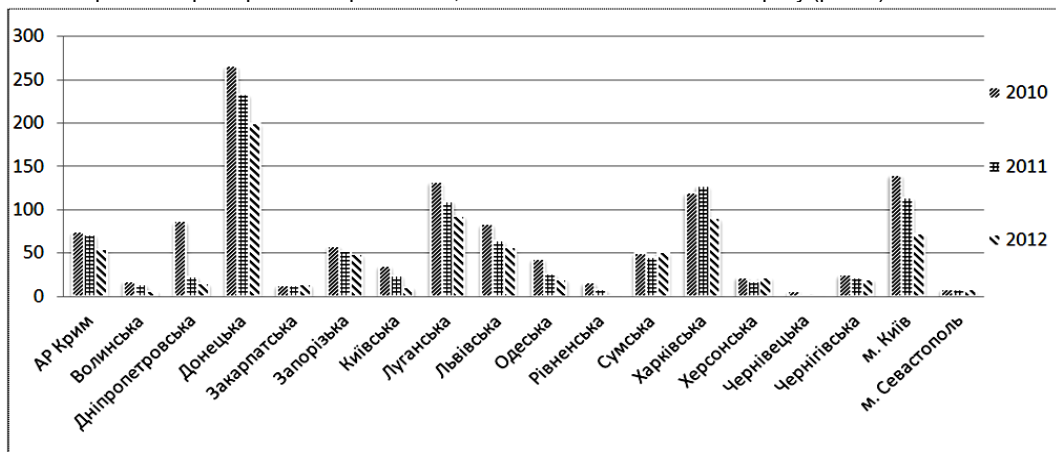

Рис. 4. Розміри заборгованості із зарплати за регіонам України (млн грн) [5]

Попри загальну тенденцію до зменшення обсягів заборгованості необхідне формування жорсткої політики уряду щодо підприємств-порушників конституційних прав громадян на своєчасну оплату праці, оскільки майже 45 % від загальної суми заборгованості припадає на економічно активні підприємства, що свідчить про соціальну безвідповідальність окремих власників, які розв'язують проблеми нестачі обігових коштів за рахунок фонду оплати праці.

Ще однією проблемою є проблема зарплат "у конвертах". Без повного оподаткування всієї суми виплат працюють три чверті компаній, які не отримують допомоги від Державного бюджету. Таку оцінку побічно підтверджують і дані державної статистики. В Україні дуже велика кількість працівників, зарплата яких близька до мінімальної.

Бажання компанії заощадити на сплаті податків цілком зрозуміле. За даними Світового банку, в Україні роботодавці мають віддавати державі у вигляді податків та інших платежів 43,1 % від фонду заробітної плати, тоді як у країнах Європи та Центральної Азії розмір відрахувань становить у середньому 23,1 %. Після кризи кількість компаній, які занижують легальні зарплати, зростає – для багатьох це спосіб уникнути банкрутства, скорочення персоналу або ж метод накопичити фінансові резерви. Але така тенденція суттєво шкодить економіці країни у зв'язку з несплатою податків, а внаслідок цього – ненадходженням коштів до бюджету держави [4, с. 6].

Також існує проблема необґрунтованої міжгалузевої диференціації заробітної плати в Україні. Виходячи з даних, поданих Держкомстатом, які наведені в таблиці, організація заробітної плати в Україні не може бути визнана безумовно "справедливою".

Таблиця

Середня заробітна плата за видами економічної діяльності за місяць у 2012 році (в розрахунку на одного штатного працівника, грн) [2]

Вид діяльності	Грн
Усього	2 722

Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	1 679
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	2 139
Рибальство, рибництво	1 326
Промисловість	3 219
Будівництво	2 143
Торівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2 486
Діяльність готелів та ресторанів	1 845
Діяльність транспорту та зв'язку	3 128
Діяльність наземного транспорту	2 636
Діяльність водного транспорту	3 125
Діяльність авіаційного транспорту	8 918
Додаткові транспортні послуги та допоміжні операції	3 420
Діяльність пошти та зв'язку	2 759
Фінансова діяльність	5 632
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям, з них дослідження і розробки	3 070
	3 128
Державне управління	2 770
Освіта	2 248
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1 932
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту, з них діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	2 636
	2 778

Помітно, що заробітна плата формується без урахування реальної вартості робочої сили і ціни праці: найбільш кваліфіковані спеціалісти, зайняті у таких сферах діяльності, як дослідження та розробки, освіта, заробляють значно менше від зайнятих у фінансовій сфері, на транспорті тощо [5, с. 68].

Узагальнюючи викладене, в Україні необхідно: активізувати діяльність профспілок у напрямі підвищення заробітної плати та вдосконалення її організації; суттєво підвищити мінімальну заробітну плату з одночасною зміною її поняття та складових; вжити заходів для захисту від надмірної експлуатації праці найманих працівників підприємств, які не застосовують принципів договірного регулювання заробітної плати та тарифних систем оплати праці, запровадити норми державного регулювання захисту їхньої заробітної плати; посилити відповідальність роботодавців за порушення законодавства про оплату праці [6, с. 4]; забезпечити справедливість оплати праці на основі адекватної оцінки її затрат та результатів; створити можливості для зростання добробуту працівників та їх сімей до рівня передових країн світу на основі безперервного піднесення економіки [5, с. 65].

Наук. керівн. Зайцева І. С.

Література: 1. Оплата праці: українські реалії та перспективи реформування // Людина і праця. – 2012. – № 3. – С. 8–10. 2. Офіційний сайт статистики. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 3. Зростання мінімальної зарплати в Україні // Людина і праця. – 2012. – № 3. – С. 16–17. 4. Кравчук К. Чекай і сподівайся / К. Кравчук // Галицькі контракти. – 2009. – № 47. – С. 6–7. 5. Звягільський Ю. Проблеми державного регулювання заробітної плати в Україні / Ю. Звягільський // Економіка України. – 2011. – № 5. – С. 65–74. 6. Скрипник О. Шляхи підвищення заробітної плати / О. Скрипник // Праця і зарплата. – 2011. – № 18(742). – С. 4–5.